

המאמרים בחוברת זו של פעמים עוסקים בתרבות ובפוליטיקה בקהילות ישראל במזרח במאה העשרים.

פותח את החוברת מאמרה של נעמי לירן על בתי קולנוע באסתאנבול כבעלותם ובניהולם של יהודים במחצית הראשונה של המאה העשרים. לאחר עלייתם לשלטון של 'התורכים הצעירים' (1908) נפתחו בזה אחר זה אולמות קולנוע, בעיקר בעורק הראשי והדינמי של אסתאנבול, בגרנד רו דה פרה (Grande rue de Péra) היום מדרחוב אסתקלל (İstiklal Caddesi). עד מהרה נבנו לאורכו היכלים מפוארים עבור הקהל הנלהב. הקולנוע בידר וריגש, אך גם עיצב רצונות חדשים, השפיע על הלכי רוח מערביים ואפילו פעל להעלאת רגשות של מעמד ולאום. חבורה של אנשי עסקים יהודים, רובם מהגרים, מילאו תפקיד מרכזי בהכנסת הקולנוע לאסתאנבול. הם היו מעורבים בין היתר בהפעלת כשנים עשר אולמות ובתי קולנוע ברובע פרה (Péra) הקוסמופוליטי ובתי קולנוע נוספים ברבעים אחרים בעיר. מאמצע שנות השלושים של המאה העשרים, בעקבות חקיקת חוקים לאומניים, שינויים פוליטיים והתפתחויות דמוגרפיות, הלכה ודעכה פעילותם של היהודים (ומיעוטים אחרים) בעסקי הבידור והתרבות בעיר. בשנת 1945 פשטו את הרגל שניים מאחרוני בעלי בתי הקולנוע היהודים, ובתי הקולנוע שהיו בבעלותם עברו לידי עיריית אסתאנבול. מאמר זה חושף לראשונה באופן מרוכז את תרומתם של היהודים לתעשיית הקולנוע התורכי, לתרבות העירונית ולתרבות קהילתם.

נעמי לירן היא תלמידת מחקר בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה.

מאמרה של הילדה נסימי דן בהשפעת המנהגים וההתנהגות הדתית בקהילת יוצאי משהד בארצות-הברית על שימור זהותה האתנית הנפרדת של הקהילה. אחר היציאה מן האניסות קיימה הקהילה רק מעט אירועי זיכרון מסודרים ועקביים ברמה הקהילתית,

והמעורבות בעניינים דתיים שימשה במידה רבה תחליף לכך. ההשתתפות התדירה באירועים דתיים וציונם כאירועים קהילתיים, חגיגתם במסגרת המשפחתית גם על ידי מי שלא הגדירו את עצמם דתיים וכן הקשר ההדוק שראו בני הקהילה בעבר ובהווה בין זהותם האתנית ובין דתיותם – אלו הם האמצעים העיקריים שהפכו את המעשה הדתי למעשה של זיכרון קהילתי. גם בתי הכנסת שימשו מחוזות זיכרון, לפחות במידה שהם שימשו מרכזים דתיים. עברה של הקהילה כקהילת אנוסים המשיך אפוא להשפיע גם אחר עזיבת משהד. זיהוי עברה של הקהילה עם שימור יהדותה הפך את שמירת הדת ולו רק ברמה מסורתית למורשת קהילתית. יתרה מכך, הנישואין הפנים-קהילתיים, שנועדו במקור לשמר את יהדותה של הקהילה, אפשרו למשפחה להיות זירה לשימור הזהות הדתית כמורשת קהילתית. ייחוד זה ממשיך לעודד את מסורת הנישואים הפנים-קהילתיים וחוזר חלילה.

ד"ר הילדה נסימי מלמדת במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בראילן.

מאיר ששון עוסק בדמותו של שמואל חיים (1888-1931), דמות יוצאת דופן במרחב היהודי באיראן במחצית הראשונה של המאה העשרים. הוא נבחר לתפקידי מפתח והיה נציג היהודים במג'לס (הפרלמנט) האיראני ויושב ראש הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית באיראן. בתפקידים אלה נאבק בשלטון האיראני לשיפור מצבם של היהודים ולשמירה על זכויותיהם האזרחיות. בתור יושב ראש הוועד המרכזי הביא לידיעת מנהיגי הציונות העולמית את בעיותיהם של היהודים באיראן וביקש את התערבותם לשיפור מצבם. חיים הילך על חבל דק בהתנהגותו מול השליט רזא שאה, וסופו היה מר. חשיפת דמותו שופכת אור גם על תולדות הקהילה באיראן, על הדינמיקה הפנימית שאפיינה אותה, על קשרי ההנהגה היהודית עם השלטונות במשטרו של רזא

שאה ועל פעילות הוועד המרכזי וקשריו עם ההנהגה הציונית במערב.
ד"ר מאיר ששון הוא חוקר עצמאי של יהודי איראן.

לאורה פאפו (1891-1942), שכונתה בוכוריטה, הייתה אחת הדמויות הנשיות הפעילות ביותר בסצנה התרבותית היהודית-הספרדית הבלקנית במחצית הראשונה של המאה העשרים. בדרך חלוצית הצליחה אישה חרוצה ודעתנית זו לא רק להיכנס לתחומים רבים, דוגמת פעילות ציבורית, כתיבה עיתונאית ומחקר אנתרופולוגי ותרבותי, שעד אז נחשבו נחלתם הבלעדית של גברי הקבוצה, אלא אף כבשה את חלקם כליל – כך למשל 'שלטה' באופן ריבוני בתחום המחזאות בתור יוצרת פורה ואהובה על הקהל. מבחינה אידאולוגית נמנתה בוכוריטה עם 'החוג הספרדי', קבוצת אינטלקטואלים יהודים-ספרדים אשר ראתה בשפתם האתנית של היהודים-הספרדים ביטוי אותנטי לגניוס של הקבוצה. חברי החוג ביקשו לשמר את שפת הסבים – על ערכיה התרבותיים – ולהנחילה לדור הנכדים, ובוכוריטה הייתה הסופר(ת) הפורי(י)ה ביותר שפעל(ה) בחוג זה. המאמר בוחן בקפדנות את מדיניותה הלשונית בתחומים שונים אשר העסיקו את האינטלקטואלים היהודים-הספרדים אשר בחרו לדבוק בשפתם האתנית, דוגמת שאלת הכתיב, הזיקה לשפות הסביבה ושאלת השפה הראויה לכתיבה ספרותית – אימוץ הדיאלקט המקומי או יצירה בשפה הממלכתית. המאמר הוא המשך של מאמר שהתפרסם בפעמים 113, שעסק בבני תקופתה של בוכוריטה.

ד"ר אליעזר פאפו מלמד בחטיבה לספרויות יהודיות שבמחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ומשמש גם סגן מנהל מרכז משה דוד גאון לתרבות הלידינו.

עוד בחוברת סקירות על ספרים שהגיעו למערכת.